

ВІДГУК
офіційного опонента доктора педагогічних наук,
старшого наукового співробітника Назаренко Галини Анатоліївни
про дисертацію Сойчук Руслани Леонідівни «Теоретико-методичні засади
виховання національного самоствердження в учнівській молоді»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання

Сучасні виклики, що стоять перед Україною, вимагають консолідації та розвитку українського суспільства, актуалізують проблему формування самодостатньої особистості кожного громадянина, який усвідомлює себе членом української політичної нації як поліетнічного феномену, є відданим рідній державі, готовий солідарно відстоювати її незалежність. У цьому контексті особливої значущості набуває активне самоствердження громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції та національно-духовні цінності, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного поліетнічного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту територіальної цілісності Батьківщини.

В умовах наявності сепаратистських настроїв одним із головних завдань державної національної політики є запобігання проявам міжетнічної напруги і конфліктів, підтримання атмосфери толерантності, врахування етнокультурних особливостей суб'єктів поліетнічного соціуму у налагодженні міжособистісних стосунків. На необхідності реалізації означених положень наголошується в Указі Президента України «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», відповідній Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України № 641 від 16. 06. 2015 р.. Названі нормативні акти базуються на ідеї розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку української політичної нації та ставлять перед педагогічною громадськістю завдання формування національно-культурної ідентичності учнів, їхнього національно-патріотичного світогляду, усвідомлення духовно-моральних цінностей українського народу, розуміння

важливості консолідації українського суспільства навколо ідей спільного майбутнього, захисту територіальної цілісності України, розвитку діяльнійості відданості у розбудові України, формування у молоді активної громадянської, державницької позиції та почуття власної гідності.

У дисертації Сойчук Р. Л. переконливо доведено доцільність наукової розробки досліджуваної проблеми, що посилюється об'єктивними суперечностями становлення української політичної нації та громадянського суспільства, які відображаються й на діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Авторка обґрунтовує необхідність визначення методології виховання національного самоствердження в особистості, зокрема, аксіологічних засад національного самоствердження в учнівській молоді, а також важливість розроблення моделей та методик виховання національного самоствердження в учнівській молоді для сучасної виховної практики загальноосвітнього навчального закладу у контексті викликів сьогодення. З урахуванням сукупності всіх чинників *актуальність* дисертаційного дослідження Сойчук Р. Л. не викликає сумнівів.

Тема, об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження узгоджені та цілісно визначають стратегію наукового пошуку, дають системне уявлення про його теоретичні та експериментальні аспекти. Варто відмітити глибокий концептуальний аналіз досліджуваної проблеми, здійснений дисертанткою на методологічному, теоретичному та практичному рівнях. Не викликають заперечень визначені у Концепції дослідження провідні ідеї наукового пошуку та сучасні суспільно-політичні, культурні, педагогічні, інформаційно-технологічні фактори, що нині впливають на виховання національного самоствердження учнівської молоді.

Оцінюючи ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, поданих у дисертації, зазначимо, що вона забезпечується структурою роботи, яка відображає логіку і послідовність дослідження.

У *першому* розділі дисертантка на основі міждисциплінарного аналізу наукових джерел обґрунтувала теоретико-методологічні засади виховання

національного самоствердження в учнівській молоді як педагогічної проблеми, висвітлила сутність національного самоствердження особистості, визначила та схарактеризувала методологічні підходи (системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний та аксіологічний) до вивчення процесу виховання національного самоствердження учнів.

Власне бачення досліджуваної проблеми сформоване дисертанткою на основі опрацювання значної кількості наукової літератури (704 джерела, у тому числі 24 – іноземною мовою). Позитивне враження справляє чітке визначення змісту дефініцій, які розкривають специфіку національного самоствердження особистості.

Логічно виправданим є здійснене на основі вивчення теоретичних джерел та особливостей сучасної соціокультурної практики авторське визначення сутності поняття *«виховання національного самоствердження в учнівській молоді»*, яке у дисертації трактується як організована суб'єкт-суб'єктна взаємодія, спрямована на духовний розвиток особистості учня, його позитивних національних почуттів та національно-особистісних цінностей, що становлять внутрішню основу готовності до національного самоствердження.

Таке визначення спрямувало теоретичний пошук Сойчук Р. Л. на визначення національних та національно-особистісних цінностей (національні гідність і гордість, відданість, національні солідарність і самодостатність, відповідальність, толерантність), що у своїй сукупності стали аксіологічним підґрунтям розроблення процесуальних аспектів вирішення поставлених у дисертації завдань. Слід наголосити, що авторка досить ґрунтовно висвітлила аксіологічні основи виховання національного самоствердження в учнівській молоді в умовах відстоювання державної незалежності та розбудови громадянського суспільства.

У *другому* розділі на основі ретельного теоретичного аналізу наукових праць філософського та психологічного спрямування, а також з урахуванням вікових та психологічних особливостей учнівської молоді (старших підлітків та старшокласників) дисертантці вдалося чітко висвітлити змістову структуру

феномену національного самоствердження учнівської молоді (когнітивний, емоційно-ціннісний, рефлексивно-вольовий, поведінково-діяльнісний компоненти) та досить коректно уточнити зміст поняття «*національне самоствердження особистості*» як інтегративної властивості-цінності, що виявляється у сформованості позитивної національної ідентичності особистості, за допомогою якої вона реалізує свою громадянську позицію, та визначається відданістю Батьківщині, відповідальністю перед своєю нацією, повагою до всіх етносів, які становлять український народ, прагненням до морального самовдосконалення та готовністю солідарно відстоювати і захищати національні інтереси Української держави.

Цінним для сучасної педагогічної практики є визначені Сойчук Р. Л. критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, рефлексивно-вольовий, практично-діяльнісний) з відповідними показниками та чітко схарактеризовані рівні (*активно-конструктивний* – високий, *рефлексивно-позитивний* – достатній, *ситуативно-мінливий* – середній, *негативно-пасивний* – низький) вихованості національного самоствердження учнівської молоді.

Варто засвідчити достатню вибірку та представлену географію педагогічного експерименту, який охопив 1573 школярів 8–11-х класів із загальноосвітніх навчальних закладів Львівської, Рівненської, Хмельницької, Київської та Черкаської областей. Відмічаємо достатню різноманітність та доцільність діагностичних методик, використаних дисертанткою для визначення рівнів вихованості національного самоствердження учнівської молоді. Особливу увагу у роботі приділено аналізу результатів констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи.

У *третьому* розділі дисертації на основі висновків за результатами констатувальної діагностики стану вихованості досліджуваного феномену та змістовного висвітлення виховного потенціалу позаурочної діяльності загальноосвітнього навчального закладу Сойчук Р. Л. презентує авторську структурно-функціональну модель виховання національного самоствердження в учнівської молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ, яка містить цільовий,

концептуальний, теоретичний, діагностичний, формувальний та результативний блоки. Переконавшись і, в основному, достатньо повним є обґрунтування дисертанткою педагогічних умов підвищення ефективності виховання національного самоствердження в учнівській молоді (підготовка педагогів до виховання національного самоствердження в учнів; реалізація положень інтерактивної програми виховання учнівської молоді «Через національне самоствердження до процвітання»; створення демократично-сприятливого виховного середовища для забезпечення функціонування дієвого учнівського самоврядування; проведення систематичного моніторингу рівнів вихованості національного самоствердження в учнів).

Детальне представлення кожного із складників розробленої моделі дозволило авторці логічно й цілеспрямовано побудувати формувальний етап експериментальної роботи, результати якого відображено у *четвертому* розділі дисертації.

У дисертаційній роботі достатньо повно обґрунтовано методика виховання досліджуваного феномену, яку реалізовано дисертанткою в експериментальних навчальних закладах як сукупність змісту, методів і форм, ефективна реалізація яких сприяла вихованню національного самоствердження учнівської молоді.

Заслуговує на схвалення розроблене Сойчук Р. Л. змістово-методичне забезпечення процесу виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності, що відображено в інтерактивній програмі виховання учнівської молоді «Через національне самоствердження до процвітання», навчально-методичному посібнику «Виховання національного самоствердження в учнівській молоді: теорія і методика»; орієнтовній програмі діяльності клубу «Самодостатня особистість – громадянин Української держави», програмі семінару для вчителів «Виховуємо національне самоствердження в особистості», програмі роботи класних керівників «Школа виховання національного самоствердження в особистості», методичних рекомендаціях щодо вдосконалення процесу виховання національного самоствердження в учнів.

Зокрема, вагомим внеском у сучасну педагогічну практику виховної діяльності вважаємо авторську наскрізну інтерактивну програму «Через національне самоствердження до процвітання», яка у повній мірі враховує вікові особливості старших підлітків та старшокласників, забезпечуючи диференційований виховний вплив, та яка містить змістові модулі «Я – особистість» – особистісний аспект, «Я – Ти, Інший» – міжособистісний аспект, «Я – Ми, родина, громада, народ, нація» – національно-ціннісний аспект, «Я – громадянин Української держави» – політико-правовий аспект, «Я – Всесвіт» – духовно-ціннісний аспект. Підкреслюємо доцільність застосування комплексу методів виховання національного самоствердження, зокрема, методів пізнання, методів активізації ідентифікації, методів афіліації, методів регуляції та мобілізації, що дало змогу дисертантці забезпечити ефективність виховного впливу.

Таким чином, сформульовані на теоретичному рівні основні наукові позиції були якісно перевірені Сойчук Р. Л. на емпіричному рівні. Сумлінне ставлення дослідниці до експериментальної частини наукового пошуку відбилося на його результатах.

Експериментальні дані контрольного етапу експерименту виважено, впевнено й аргументовано представлені авторкою у *n'ятому* розділі дисертації. Репрезентативність отриманих експериментальних даних, сформульованих висновків забезпечується доцільністю застосованих методик, обробкою за допомогою методів математичної статистики емпіричних даних, що подані у таблицях та додатках.

Особливий наголос варто зробити на практичній значущості методичних рекомендацій з удосконалення процесу виховання досліджуваного феномену, орієнтація на які дасть змогу підвищити ефективність виховання національного самоствердження в учнів на державному рівні та на рівнях громади, навчальних закладів, громадських об'єднань та інших соціальних інституцій.

Слід також звернути увагу на те, що висновки після кожного розділу дисертації сприяють логічності та послідовності викладу результатів

дослідження, а загальні висновки структурно відповідають завданням дослідження. Проміжні результати дослідження у повній мірі апробовано на 14 науково-практичних конференціях міжнародного рівня, на 23 – всеукраїнського та 5 – регіонального рівнів. Зміст, основні положення та результати роботи у повній мірі відображено у 56 наукових та навчально-методичних працях дисертантки.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України, а у тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Сойчук Р. Л. дисертаційного дослідження. Наголосимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Підкреслюючи, в цілому, позитивні науково-практичні здобутки здійсненого дослідження, можна висловити й окремі дискусійні положення, зауваження та побажання, а саме:

1. Дослідження проблеми національного самоствердження учнівської молоді у дисертації здійснено на засадах прогресивної та конструктивної у сучасних умовах *політичної концепції нації*, згідно з якою *українську політичну націю* складають представники *всіх етносів, які є громадянами України* (С.26-27, С.29, С.125 та ін.). Утім, на жаль, у тексті дисертації зустрічається риторика, яка притаманна протилежній за сутністю *етнічній концепції нації*, на кшталт «становлення нації як спільноти, яка виникла внаслідок політичного становлення етносу в умовах однієї держави» (С.15), «позитивний «національний образ-Я» з ціннісним ставленням до своїх національних цінностей – україноцентризм, та проявом толерантності до інших національних культур і їхніх представників» (С.62), «оволодіння особистістю цінностями *української нації* та ознайомлення із цінностями культур *інших народів поліетнічного українського суспільства*» (С.124), «відповідальністю перед своєю нацією, повагою до всіх етносів, які становлять український народ» (С.167).

Уникнути цієї недоречності можна було б, якщо б у п.1.1 дисертантка коротко висвітлила сутність двох протилежних концепцій нації – *політичної* та *етнічної*, а також у відповідності до обраної концепції дослідила співвідношення категорій «*етнос*», «*нація*», «*народ*».

2. Вже у Розділі I дисертації трактується поняття «*виховання національного самоствердження*», формулюється авторське визначення *мети* виховання національного самоствердження (С.105, С.112) та визначаються *принципи* досліджуваного процесу (С.106-111).

На нашу думку, більш доречно було б висвітлити *мету* і *принципи* виховання національного самоствердження у п.3.2 як компоненти авторської структурно-функціональної моделі виховання національного самоствердження учнівської молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ.

3. Експериментальні дані у п.2.3 подано, в основному, лише в розрізі ЕГ-КГ; відмінності у діагностичних даних старших підлітків 8-9 класів від старшокласників 10-11 класів представлено фрагментарно.

4. Обґрунтування педагогічної умови «*систематичний моніторинг рівнів вихованості національного самоствердження в учнівській молоді*» у тексті дисертації займає лише півтори сторінки (с.252-253) і, на нашу думку, могло би бути більш змістовним.

5. Не дуже коректною, на наш погляд, є назва РОЗДІЛУ 5 дисертації «Експериментальна перевірка ефективності структурно-функціональної моделі та методики виховання національного самоствердження в учнівської молоді у позаурочній діяльності», оскільки висвітлення формувального етапу експерименту здійснюється також і в попередньому РОЗДІЛІ 4 дисертації.

Водночас, висловлені зауваження мають переважно дискусійний характер і суттєво не впливають на високу оцінку поданої на захист роботи, її загальний рівень. Висновки і положення, що винесено на захист, є доведеними й обґрунтованими належним чином. Дисертація є завершеним, оригінальним і самостійним дослідженням, яке в повному обсязі вирішує порушену наукову проблему та в якому отримані нові науково обґрунтовані теоретичні та

практичні результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку теорії та методики виховання. Результати дослідження доцільно використовувати в у виховному процесі загальноосвітніх шкіл, позашкільних закладів, у процесі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Загалом, аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційне дослідження «Теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівської молоді» за рівнями наукової новизни і практичного значення відповідає чинним вимогам п.п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.04.2013 р. №567, а його авторка – Сойчук Руслана Леонідівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент:

Доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
проректор з науково-методичної роботи
КНЗ «Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради»

Г. А. Назаренко

Г. А. Назаренко
Волошина